

λευταίου σὲ εἰδικὰ φορμαλιστικά συστήματα ν' ἀπλουστεύεται μὲ τὴν ἀνάλυση τῆς ποσοτιστικῆς θεωρίας ἀπὸ τὸν Herbrand. Ἐξ ἄλλου, τὰ λεγόμενα ε θεωρήματα τῶν Hilbert-Bernays ξεκίνησαν ἀπὸ συμπεράσματα ἐργασιῶν τοῦ Herbrand.

Τέλος, ἡ διδακτορικὴ ἐργασία τοῦ Gödel (1930), ὅπως καὶ ἡ ἀμέσως κατόπιν γενόμενη συντομώτερη διατύπωσή της, ὅπου ἀποδεικνύεται ἡ πληρότητα μιᾶς κανονικῆς (standard) ἀξιοματικοποίησης τῆς ποσοτιστικῆς Θεωρίας, ἀποτελοῦν μιὰ πρόσφορη κατάληξη γιὰ τὶς ἐρευνες τῆς Λογικῆς στὴ δεκαετία τοῦ '20. Στὶς ἐργασίες ἐκεῖνες ὁ Gödel διακρίνει τὶς συντακτικὲς ἀπὸ τὶς σημασιακὲς ἔννοιες, ἀλλὰ καὶ διευκρινίζει τὴν ἔννοια τῆς δυνατότητας πληρώσεως, μιὰν ἔννοια ποὺ ἔπαιξε σημαντικὸ ρόλο στὶς περαιτέρω ἐρευνες.

Ἀθῆναι

Φίλων Βασιλείου
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

I. Lakatos, *Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes* (1970).*

Στὸ ἔργο αὐτὸ ὁ I. Lakatos ἐπιχειρεῖ νὰ δώσῃ τὶς βάσεις γιὰ τὴν ἐξήγηση τῆς ἐξέλιξης τῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν καὶ γενικώτερα τῆς ἀνάπτυξης τῆς ἐπιστήμης. Ἡ σημασία του βρίσκεται στὴν προσπάθεια τοῦ Lakatos νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ τὸν ἐπιστημονικὸ ὀρθολογισμό στὰ κριτήρια, μὲ τὰ ὁποῖα ἐπιχειρεῖ κανεὶς νὰ ἐξηγήσῃ τὶς φάσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες περνᾷ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξέλιξη. Τὰ στοιχεῖα τῆς ἀντικειμενικότητας καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ λείπουν ἐπικίνδυνα κατὰ τὸν Lakatos ἀπὸ τρέχουσες ἱστορικὲς ἐρμηνεῖες τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξέλιξης, ὅπως αὐτὴ τοῦ Kuhn.

Τὸ ἰδιαίτερο στοιχεῖο ὅμως στὸν ὀρθολογισμό τοῦ Lakatos, κάτι ποὺ τὸν διακρίνει ριζικὰ ἀπὸ τὸν ὀρθολογικὸ ἀντικειμενιστὴ K. Popper, εἶναι ἡ ἱστορικότητα, τὴν ὁποία ὁ Lakatos προσπαθεῖ νὰ ἐνσωματώσῃ στὸν ὀρθολογισμό του. Ὡς κυριώτερη ἱστορικὴ αἰτία γιὰ τὴν δημιουργία ἀνορθολογικῶν (irrational) «κοινωνικο-ψυχολογικῶν» ἐξηγήσεων γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς μεταβολῆς τῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν, βλέπει ὁ Lakatos τὴν ἀποτυχία τοῦ «ἀποδεικτισμοῦ» (justificationism), δηλαδὴ τῆς γενικῆς ἀπο-

* «Διάψευση καὶ ἡ μεθοδολογία τῶν ἐπιστημονικῶν προγραμμάτων ἐρευνας». Ὁ ἑλληνικὸς ὅρος «διάψευση» ἀντιστοιχεῖ στὸν ὅρο Falsification καὶ σημαίνει κυρίως τὴν διάψευση μιᾶς θεωρίας καὶ ἰδιαίτερα θεωρίας ἐπιστημονικῆς, κάτω ἀπὸ συγκεκριμένες πειραματικὲς συνθῆκες. Τὸ ἔργο τοῦ I. Lakatos περιέχεται στὸν τόμο *Criticism and the Growth of Knowledge* μὲ ἐκδότες τὸν ἴδιο καὶ τὸν A. Musgrave, Cambridge University Press 1970, 91-96.

Ὁ οὐγγρικῆς καταγωγῆς Imre Lakatos δίδαξε Φιλοσοφία τῆς ἐπιστήμης καὶ Λογική, μαζί μὲ τὸν Karl Popper, στὴν London School of Economics. Πέθανε τὸ 1973.

ψης, πού ταυτίζει την γνώση με την αποδειγμένη γνώση. Ἡ ἀδυναμία αὐτῆς τῆς θέσης βρίσκεται στὸν κυκλικὸ χαρακτήρα τοῦ ὁρισμοῦ τῆς γνώσης, ἐφ' ὅσον ἡ λογικὴ ἀπόδειξη δὲν δημιουργεῖ, ἀπλῶς μεταφέρει τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὰ ἀξιώματα στὸ συμπέρασμα. Ἐτσι ἡ γνώση παραμένει ἐξαρτημένη στὴ γνώση τῶν ἀρχικῶν ἀξιωμάτων.

Ἡ τελικὴ θέση τοῦ Lakatos ἐξαρτᾶται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο κατανοεῖ τὴν ἱστορικὴ πορεία τῶν προσπαθειῶν γιὰ τὴν διατήρηση τῆς ἀντικειμενικότητας καὶ ὀρθολογικότητας τῶν κριτηρίων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξέλιξης. Ἡ πρώτη προσπάθεια συνίσταται σὲ μία πιθανοκρατικὴ (probabilistic) ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος. Ἡ φιλοσοφικὴ της σημασία κατὰ τὸν Lakatos βρίσκεται στὴν ἄρνηση τοῦ ἀπαισιόδοξου συμπεράσματος, ὅτι ἡ ἀδυναμία νὰ φτάνη κανεὶς σὲ ὀλοκληρωμένες ἀποδείξεις στὰ πλαίσια τῆς θεωρητικῆς ἐπιστήμης (ἡ γνώμη πού ἐπεκράτησε μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ ἀποδεικτισμοῦ) ὑποβιβάζει τὴν θεωρητικὴ ἐπιστήμη σὲ σοφιστεία ἢ ἀκόμη καὶ ψευδαίσθηση. Ἡ οὐσία τῆς πιθανοκρατικῆς ἀπάντησης ἦταν ἡ ἀντικατάσταση τοῦ κριτηρίου τῆς ἀποδεικτικότητας μὲ τὸν βαθμὸ πιθανότητας μιᾶς θεωρίας. Ἐτσι τὸ πρόβλημα διάκρισης τῶν ἐξ ἴσου ἀναπόδεικτων θεωριῶν θὰ μπορούσε νὰ λυθῇ μὲ βάση τὴν ὑποτιθέμενη δυνατότητα διάκρισης τῶν βαθμῶν πιθανότητας μιᾶς θεωρίας. Ὁ Popper ὅμως ἀπέδειξε ὅτι οὔτε τὸ κριτήριό τοῦ βαθμοῦ πιθανότητας ἦταν ἱκανοποιητικὸ ὡς κριτήριό διάκρισης. Οἱ θεωρίες, ὅχι μόνον εἶναι ἐξ ἴσου ἀναπόδεικτες, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἐξ ἴσου πιθανές, γιὰ τὸν ἀπλὸ λόγο ὅτι ὁ βαθμὸς πιθανότητας κάθε θεωρίας εἶναι ἴσος μὲ τὸ μηδέν. Στὴ συνέχεια ὁ Popper εἰσάγει τὸ κριτήριό τῆς διαψευσιμότητας (falsifiability) ἢ προσδιορισμοῦ συνθηκῶν διάψευσης (falsificationism), δημιουργώντας ἔτσι τὴ γνωστὴ σχολὴ πού θὰ ἀκολουθήσῃ καὶ ὁ Lakatos.

Τὸ κριτήριό τῆς διαψευσιμότητας εἶναι βασικὰ ἓνα μεθοδολογικὸ κριτήριό χαρακτηρισμοῦ ἐπιστημονικότητας, κατὰ τὸ ὁποῖο μιὰ ἐπιστημονικὴ θεωρία ὀφείλει, ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ λογικὴ της δομῇ, νὰ προσφέρῃ τὴ δυνατότητα γιὰ ἀκριβῆ προσδιορισμὸ τῶν πειραματικῶν ἀποτελεσμάτων πού τὴν διαψεύδουν. Μὲ μία λίγο μεταφορικὴ διατύπωση θὰ μπορούσε νὰ πῇ κανεὶς ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ ἀποτυχία τοῦ ἀποδεικτισμοῦ καὶ τῆς πιθανοκρατικῆς ἀντίληψης καταδίκασε κάθε θεωρία σὲ προσωρινότητα, τὸ μόνο πού ἀπέμενε ὡς κριτήριό ἐπιστημονικότητας ἦταν ἡ «εἰλικρίνεια» καὶ ἡ «τιμιότητα» μιᾶς θεωρίας στὴ σύγκρουσή της μὲ τὴ φύση.

Ὁ Lakatos πράγματι θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του ὁπαδὸ τοῦ προσδιορισμοῦ συνθηκῶν διάψευσης, ἀφοῦ ὅμως πρῶτα ξεχωρίσει ἱστορικὰ διάφορα στάδιά του, θὰ προσπαθήσῃ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ὑπερβολικὴ «εἰλικρίνεια» καὶ «τιμιότητα», πού συνήθως ἐκφράζουν αὐθαίρετες ἀποφάσεις γιὰ τὸ τί προσδιορίζει τὴ διάψευση καὶ ἔτσι ἀποβαίνουν καταστρεπτικὲς στὴν ἐπιστήμη ἢ, τὸ λιγώτερο, δὲν χρησιμεύουν γιὰ μία συνεπῆ ὀρθολογικὴ ἀνασυγκρότηση τῆς ἱστορίας της. Ὡς πρῶτο, νηπιακὸ στάδιο πού συγκεντρώνει τέτοιου εἶδους ἐλαττώματα θεωρεῖ ὁ Lakatos τὸν «δογματικὸ προσδιορισμὸ συνθηκῶν διάψευσης» (dogmatic falsificationism). Ὁ δογματισμὸς βρίσκειται στὴν ἀποδοχὴ μιᾶς ὑποτιθέμενης ἀλάνθαστης βάσης ἐμπειρικῶν δεδομένων. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ «βεβαιότητα» αὐτῆς τῆς ἐμπειρικῆς βάσης δὲν μπορεῖ νὰ μεταφερθῇ ἀπαγωγικὰ στὶς θεωρίες, ἔχοντας ἀπορρίψει τὴν πι-

θανοκρατική θέση και τη δυνατότητα επαγωγικής μεταφοράς της, τὰ «δεδομένα» χρησιμοποιούνται μόνο για τὴν ἀπόρριψη θεωριῶν. Κάθε θεωρία ἀντιστοιχεῖ σὲ ἓνα ὑποσύνολο αὐτῶν τῶν «δεδομένων» ποὺ ἀποτελοῦν τὴν «ἐμπειρική» τῆς βάση, δηλαδή τὶς συνθήκες ποὺ τὴν διαψεύδουν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ μόνος τρόπος ποὺ μπορεῖ νὰ δῇ κανεὶς τὴν ἐπιστημονικὴ ἐξέλιξη εἶναι ὡς μία συνεχῆ ἀπόρριψη θεωριῶν. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ ὁ Lakatos παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀλήθεια ἢ τὸ λάθος μιᾶς πρότασης δὲν ἀποδεικνύονται λογικὰ ἀπὸ ἐμπειρικὰ δεδομένα παρὰ μόνο ἀπὸ ἄλλες προτάσεις. Ἡ βεβαιότητα ὅμως τοῦ δεδομένου δὲν μεταφέρεται καὶ ἔτσι δὲν δημιουργεῖ «ἀλήθεια» στὴν πρόταση γιὰ τὸ δεδομένο.

Μετὰ τὴν διαπίστωση αὐτὴ τῆς οὐτοπιστικῆς φύσης τοῦ δογματικοῦ προσδιορισμοῦ συνθηκῶν διάψευσης, οἱ θεωρίες παρουσιάζονται καὶ ὡς ἐξ ἴσου ἀδιάψευστες. Ἔτσι, στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐγκαταλείπεται ὀριστικὰ κάθε τάση ἀποδεικτισμοῦ (justificationism), εἴτε μὲ λογικὸ εἴτε μὴ ἐμπειρικὸ τρόπο. Ἡ συμβολὴ τοῦ Lakatos στὴν ἐξέλιξη τοῦ προσδιορισμοῦ συνθηκῶν διάψευσης ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἀμέσως ἐπόμενο στάδιο, ὅπου στὴ θέση μιᾶς ἀπόλυτης ἐμπειρικῆς βάσης «δεδομένων» προτείνεται ἡ ἐμπειρικὴ βάση «ἐμπειρικῶν» προτάσεων. Αὐτὸ ἀρχικὰ λύνει τὸ πρόβλημα τοῦ δογματικοῦ προσδιορισμοῦ, δηλαδή τῆς μετάβασης τῆς βεβαιότητος ἀπὸ τὸ ἐμπειρικὸ δεδομένο στὴν ἀντίστοιχη πρόταση. Τὸ νέο πρόβλημα ὅμως εἶναι ὅτι ἡ νέα ἐμπειρικὴ βάση δὲν στηρίζεται στὴν ἀπόλυτη ἀποδοχὴ κάτι ἀλάνθαστου ἀλλὰ σὲ ἀποφάσεις, πολλές φορές αὐθαίρετες, ποὺ καθορίζουν μία «ἐμπειρική» βάση συμβατικῆς (conventionalist) ἀξίας. Αὐτὸ τὸ εἶδος προσδιορισμοῦ διάψευσης χαρακτηρίζει ὁ Lakatos ὡς «μεθοδολογικό». Ἡ «τιμιότητα» μὲ τὴν ὁποία μιὰ θεωρία θὰ συγκρουσθῇ μὲ τὴ φύση κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ μεθοδολογικοῦ προσδιορισμοῦ (συνθηκῶν διάψευδος) (methodological falsificationism), ἀποκτᾷ πολὺ μεγαλύτερο βάρος ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχὴ τῆς στὰ πλαίσια τοῦ δογματικοῦ προσδιορισμοῦ (dogmatic falsificationism). Ὁ κύριος λόγος εἶναι ὅτι ἡ ἀντικειμενικότητα τῆς ἀπόλυτης ἐμπειρικῆς βάσης ἔχει ἀντικατασταθῇ μὲ τὴν δια-ὑποκειμενικὴ (intersubjective) ἀντικειμενικότητα τῶν σχετικῶν προσωρινῶν ἀποφάσεων γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν «ἐμπειρικῶν» προτάσεων. Ἀκριβῶς στὸ σημεῖο αὐτὸ προσπαθεῖ ὁ Lakatos νὰ ἐνισχύσῃ τὸν μεθοδολογικὸ προσδιορισμό, ὥστε ἡ σχετικὴ αὐθαίρεσις τῶν ἀποφάσεων γιὰ τὴν «ἐμπειρική» βάση (ἀπαραίτητη ἀπὸ τὴ λογικὴ ἐξέλιξη τοῦ προβλήματος προσδιορισμοῦ τοῦ κριτηρίου ἐπιστημονικότητος) νὰ μὴ γίνεται καταστρεπτικὴ ἀπὸ μία ὑπερβολικὰ «τίμια» σύγκρουση τῆς θεωρίας μὲ τὴ φύση.

Ἀλλὰ ἡ ἀνάγκη γιὰ βελτίωση εἶναι περισσότερο σοβαρὴ ἀπ' ὅ,τι φαίνεται. Συγκεκριμένα ὁ Lakatos ἀναγνωρίζει στὸν μεθοδολογικὸ προσδιορισμὸ τὴν προσφορὰ μιᾶς λύσης γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τῶν θεωριῶν ποὺ ἀπορρίφθηκαν καὶ κατὰ συνέπεια τὴν δυνατότητα ἐπιστημονικῆς προόδου μὲ βάση τὴν δυνατότητα ἐκλογῆς νέων θεωριῶν μεγαλύτερης συμβατικῆς ἀξίας. Ἀναγνωρίζει ἐπίσης τὴν αὐθαίρεσις τῶν ἀποφάσεων γιὰ τὴν «ἐμπειρική» βάση ὅχι μόνο ὡς θαρραλέα, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν «τίμια» ἀπόρριψη θεωριῶν μετὰ ἀπὸ «εἰλικρινῆ» σύγκρουση μὲ τὴ φύση, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐστία ἀνακριβειῶν καὶ ἀποκλίσεων ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἱστορία, κάθε φορά, ποὺ μὲ βάση τὶς αὐθαίρετες αὐτὲς ἀποφάσεις ἐπιχειροῦμε μία ἀνασυγκρότηση

της ιστορίας της επιστήμης. Ο τρόπος με τον οποίο ο Lakatos αντιλαμβάνεται την αιτία αυτών των ανακρίβειών και αποκλίσεων προσδιορίζει την μεθοδολογική βελτίωση, που θα επιχειρήσει προσπαθώντας να παραμείνει στα γενικά πλαίσια του προσδιορισμού διάψευσης.

Ολόκληρη την ευθύνη για τις αποκλίσεις και ανακρίβειες αποδίδει ο Lakatos σε δύο βασικά χαρακτηριστικά που ανήκουν και στον δογματικό και στον μεθοδολογικό προσδιορισμό. Σύμφωνα με το πρώτο, κάθε «δοκιμασία» (test) μιας θεωρίας είναι, ή πρέπει να είναι, μία διπολική σύγκρουση ανάμεσα στη θεωρία και στο πείραμα. Σύμφωνα με το δεύτερο, το μόνο ενδιαφέρον αποτέλεσμα μιας τέτοιας σύγκρουσης είναι ή αμετάκλητη διάψευση της θεωρίας. Την απόδοση των γενικών αυτών κανόνων ως στοιχείων του μεθοδολογικού προσδιορισμού, την στηρίζει ο Lakatos σε ώρισμένες μεθοδολογικές αποφάσεις που χαρακτηρίζουν αυτή την τάση και που είναι: 1ον 'Η αποδοχή συγκεκριμένων «ἐμπειρικών» προτάσεων (μέσα από τη διαδικασία εφαρμογής γνωστής τεχνικής). 2ον 'Η ἐκλογή ώρισμένων απ' αυτές. 3ον 'Ο λογικός διαχωρισμός της θεωρίας που δοκιμάζεται από άλλες, που δεν θεωρούνται προβληματικές. 4ον 'Ο διαχωρισμός των προβληματικών από τις μη προβληματικές θεωρίες (ή απόφαση αυτή είναι αναγκαστικά αυθαίρετη, ἐφ' ὅσον δεν υπάρχει άλλο κριτήριο σύγκρισης θεωριών από το ἐάν ἔχουν ή δεν ἔχουν ὡς τώρα διαψευσθῇ). Τα δύο πρώτα προφανώς προσδιορίζουν την «ἐμπειρική» βάση για τὴ διάψευση, ἐνῶ τὰ δύο δεύτερα ξεχωρίζουν τις τυχόν κοινές συνέπειες της ὑπὸ δοκιμασία θεωρίας με άλλες μη προβληματικές. Ἔτσι τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μία αποφασιστική, πρόσωπο με πρόσωπο σύγκρουση της θεωρίας με τὸ πείραμα.

Ἡ μεθοδολογική βελτίωση που επιχειρεῖ ὁ Lakatos στα πλαίσια αυτά εἶναι ἡ ἐπέκταση τοῦ χαρακτηρισμοῦ της δοκιμασίας, ἀπὸ διπολική σὲ τουλάχιστον τριπολική σύγκρουση ανάμεσα σὲ θεωρίες, ἀντίπαλες θεωρίες καὶ σὲ πείραμα. Ἡ διαδοχή ἀντιμαχόμενων θεωριῶν εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀποτέλεσμα τῶν τριπολικῶν συγκρούσεων. Γιὰ νὰ ἀποτελῇ ὁμως ἡ δυνατότητα μιᾶς τέτοιας διαδοχῆς μεθοδολογική πρόοδος πρέπει νὰ στηρίζεται σὲ κάτι περισσότερο ἀπὸ τις ἀπλές ἀμετάκλητες διαψεύσεις. Ἐδῶ χρειάζεται ὁ Lakatos ἓνα κριτήριο που θὰ χαρακτηρίσει τις διάφορες διπολικές συγκρούσεις (τὴν ξεχωριστὴ σύγκρουση κάθε μιᾶς ἀπὸ τις ἀντιμαχόμενες θεωρίες με τὸ πείραμα) καὶ ἓνα δεύτερο γιὰ τὴ σύγκρουση τῶν ἀντιμαχόμενων θεωριῶν μεταξύ τους, κριτήριο που, στὴν πραγματικότητα, θὰ συνδέει τὴ σειρά τῶν διαδεχομένων θεωριῶν καὶ θὰ τις παρουσιάζει σὰν μία ἐνότητα καὶ ὄχι σὰν μία ἀπλὴ συλλογὴ διαψευσμένων θεωριῶν. Τὸ δεύτερο αὐτὸ κριτήριο θεμελιώνει ὁ Lakatos με βάση τὸ «ἐμπειρικό» περιεχόμενο μιᾶς θεωρίας που χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ δυνατότητά της νὰ προβλέπει νέα γεγονότα καὶ ἀπὸ τὴν πραγματοποίησή καὶ «ἐδραίωση» (corroboration) τῶν προβλεπομένων.

Με βάση τὸ δεύτερο αὐτὸ κριτήριο ὁ Lakatos μπορεῖ νὰ χαρακτηρίσει τὸν ἑαυτό του ὡς «ἐπιτηδευμένο» (sophisticated) ὁπαδὸ τοῦ μεθοδολογικοῦ προσδιορισμοῦ σὲ ἀντιπαράθεση με τοὺς «ἀπλοϊκοὺς» (naïve) ὑποστηρικτὲς της τάσης αὐτῆς. Κατὰ τὸν Lakatos τὸ προσὸν τοῦ ἐ.μ.π. (ἐπιτηδευμένου μεθοδολογικοῦ προσδιορισμοῦ) εἶναι ἡ πολὺ καλύτερη καθοδήγηση που δίνει γιὰ τὴν ὀρθολογικὰ ὁργανωμένη ἀνασυγκρότηση της ιστορίας της

ἐπιστήμης καὶ ἡ δυνατότητα ποὺ προσφέρει γιὰ μιὰ ἐπίσης πολὺ καλύτερη ἐξήγηση τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου. Γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τῆς ἀλήθειας ἐνὸς τέτοιου προσόντος στὸν ἐ. μ. π. πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ὁ ρόλος τῆς οὐσιαστικῆς διαφορᾶς τοῦ ἀπὸ τὸν ἀπλοϊκὸ μ. π., δηλαδή τῆς ἀντικατάστασης στὴν μεθοδολογία τῆς μιᾶς θεωρίας ἀπὸ τὴν ἐνοποιημένη σειρὰ θεωριῶν.

Πράγματι τὸ κριτήριο τῆς προόδου ὑποδεικνύεται ἄμεσα ἀπὸ τὴν «προοδευτικὴ» (progressive) ἢ «ἐκφυλιζόμενη» (degenerating) φύση τῆς σειρᾶς. Ὁ ὅρισμός τῆς «προοδευτικῆς» καὶ τῆς «ἐκφυλιζόμενης» σειρᾶς δίνεται μὲ βάση τὶς θεωρίες μέλη τῆς σειρᾶς καὶ τῆς σύγκρισής τους σύμφωνα μὲ τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα κριτήρια, δηλαδή τὴν δυνατότητα νέων προβλέψεων καὶ τὴν «ἐδραίωση» τῶν προβλεπομένων. Συγκεκριμένα, μιὰ σειρὰ χαρακτηρίζεται «θεωρητικὰ προοδευτικὴ» ἢ ἀποτελεῖ μιὰ θεωρητικὰ προοδευτικὴ «μετατόπιση προβληματικῆς» (problem shift), ἂν κάθε καινούργια θεωρία στὴ σειρὰ μπορῇ νὰ κάνη περισσότερες προβλέψεις ἀπὸ τὴν προηγούμενη. Ἄν ἐπὶ πλέον ὠρισμένα ἀπὸ τὰ προβλεπόμενα κάθε νέας θεωρίας τῆς «θεωρητικὰ προοδευτικῆς» σειρᾶς πράγματι συμβαίνουν, τότε ἡ σειρὰ εἶναι καὶ «ἐμπειρικὰ προοδευτικὴ», κάτι ποὺ τὴν καθιστᾷ γενικὰ «προοδευτικὴ». Ὁ Lakatos ἀποφασίζει νὰ χαρακτηρίσῃ μιὰ σειρὰ «ἐκφυλιζόμενη», ἂν δὲν εἶναι «ἐμπειρικὰ προοδευτικὴ». Αὐτὸ ὅμως εἶναι μιὰ πρῶιμη ἀπόφαση, ἡ ὁποία στὴ συνέχεια τοῦ ἴδιου ἔργου ἐπανεξετάζεται.

Μὲ τὸν ὅρισμό αὐτῶν τῶν δύο περιπτώσεων τῶν σειρῶν ἐξασφαλίζεται ἡ ἐνότητα δύο εἰδῶν, ποὺ στίς μέχρι τώρα προσπάθειες γιὰ τὸν ὅρισμό τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου παρουσιάζονταν ἀνεξάρτητα. Τὸ πρῶτο εἶδος ἔχει σχέση μὲ τὸν χαρακτήρα μιᾶς θεωρίας (σωστή, λάθος ἐπιστημονικὴ, ἐμπειρικὴ κ.λπ.). Τέτοιου εἶδους κριτήρια δὲν παρουσίαζαν ἰδιαίτερα προβλήματα στὴ σύλληψή τους (ἂν καὶ ὑπῆρχαν πάντα προβλήματα συνοχῆς τους μέσα σ' ἓνα γενικώτερο φιλοσοφικὸ σύστημα). Ἡ δυσκολία βρισκόταν στὴ σύλληψη κριτηρίων «δευτέρας τάξεως», δηλαδή κριτηρίων σύγκρισης θεωριῶν, τῶν ὁποίων ὁ χαρακτήρας εἶχε ἤδη προσδιορισθῇ ἀνεξάρτητα, μὲ κριτήρια τοῦ πρῶτου εἶδους. Τέτοιο πρόβλημα παύει νὰ ὑπάρχῃ στίς σειρὲς θεωριῶν τοῦ Lakatos. Ὁ ἐμπειρικὸς χαρακτήρας κάθε θεωρίας εἶναι μιὰ συνάρτηση (ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κριτήριο τοῦ «ἐμπειρικοῦ περιεχομένου») τῆς σχέσης της μὲ τὶς ἄλλες θεωρίες-μέλη τῆς σειρᾶς. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ σύγκριση τῆς προβλεπτικῆς της ἱκανότητας μὲ αὐτὴν τῆς προηγούμενης θεωρίας καὶ ταυτόχρονα προσδιορίζει τὴν ἱκανότητα τῆς ἐπόμενης. Τὸ πρόβλημα τῆς σύγκρισης παύει ἔτσι νὰ εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἐμπειρικοῦ χαρακτήρα. Μπορεῖ κανεὶς τώρα νὰ παρατηρήσῃ τὴν πρόοδο μέσα στὴ δομὴ καὶ τὴ φύση τῆς σειρᾶς ἢ καὶ στὴ διαδοχὴ σειρῶν.

Ἀλλὰ ἡ ἀνωτερότητα τοῦ Lakatos στὸ θέμα ὁρισμοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου ἀποτελεῖ μόνο τὴ μιὰ πλευρὰ τῆς σπουδαιότητος τῆς σειρᾶς. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ἐπανεξετάζοντας τὴν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης μὲ βάση τὶς σειρὲς θεωριῶν βελτιώνει σημαντικὰ τὴ δυνατότητα τοῦ προσδιορισμοῦ συνθηκῶν διάψευσης καὶ συγκεκριμένα τοῦ μεθοδολογικοῦ προσδιορισμοῦ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἱστορία. Ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ κυρίως κατορθώνει εἶναι ὅτι φέρνει τὸν προσδιορισμὸ διάψευσης στὸ σημεῖο, ὅπου μπορεῖ νὰ ἀντι-

μετωπίση τις κοινωνικο-ψυχολογικές ἐρμηνείες τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξέλιξης στὸ δικό τους θεωρητικὸ ἔδαφος καὶ σχεδὸν μὲ τὴ δική τους ὀρολογία. Εἶναι τώρα προφανὴς ἡ δυνατότητα ἀντιστοιχίας τῆς ἔννοιας τῆς σειρᾶς ποὺ τελικὰ μετατρέπεται σὲ «προγράμματα ἔρευνας» μὲ τὴν «κανονικὴ» ἢ «ὑποδειγματικὴ» ἐπιστήμη (normal science ἢ paradigm) τοῦ Kuhn.

Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει ἡ κρισιμώτερη φάση τῆς θεωρίας τοῦ Lakatos. Ἐχοντας χρησιμοποιεῖ μὲ ἐπιτυχία σειρὲς διάφορης φύσης στὸν ὀρισμὸ τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου, βρίσκεται ἀντιμέτωπος μὲ τὸ πρόβλημα προσδιορισμοῦ τῆς σχέσης διαδοχῆς σειρῶν ἢ προγραμμάτων ἔρευνας (ἐφ' ὅσον ἡ «συνεχότητα» μιᾶς σειρᾶς ἐπιτρέπει τὸν χαρακτηρισμὸ της ὡς ἑνὸς ἑνιαίου προγράμματος ἔρευνας). Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχικὴ πρόθεση τοῦ Lakatos πρέπει νὰ δοθῇ μία ὀρθολογικὴ ἐρμηνεία τῆς σχέσης διαδοχῆς τῶν προγραμμάτων ἔρευνας, ποὺ νὰ μπορῇ νὰ ἀντιπαρατεθῇ στὴν κοινωνικο-ψυχολογικὴ (καὶ θεωρούμενη ἀνορθολογικὴ) ἐρμηνεία τῆς διαδοχῆς περιόδων «κανονικῆς» ἢ «ὑποδειγματικῆς» ἐπιστήμης τοῦ Kuhn. Μέσα ἀπὸ τὴν προσπάθεια ἀνάλυσης τῶν συνθηκῶν «διάψευσης» ἑνὸς προγράμματος ἔρευνας παρουσιάζονται τὰ στοιχεῖα, στὰ ὁποῖα ὁ Lakatos θὰ προσπαθήσῃ νὰ στηρίξῃ τὴν ὀρθολογικὴ ἐρμηνεία διαδοχῆς.

Δύο πολὺ βασικὰ χαρακτηριστικὰ σ' ἓνα πρόγραμμα ἔρευνας θεωρεῖ τὸ θετικὸ καὶ ἀρνητικὸ «εὕριστικὸ» (heuristic). Τὸ ἀρνητικὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐκείνους τοὺς μεθοδολογικοὺς κανόνες ποὺ ὑπαγορεύουν ποιὲς κατευθύνσεις στὴν ἔρευνα πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται καὶ τὸ θετικὸ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ὑπαγορεύουν ποιὲς θὰ ἀκολουθοῦνται. Μὲ τὸν ὀρισμὸ αὐτὸ ἐπισημοποιεῖται μία θεμελιακὴ ρῆξη μὲ τὴ μεθοδολογικὴ ἠθικὴ τοῦ Popper. Οἱ ἀνάρμοστες γιὰ τὴν ἐπιστήμη, κατὰ τὸν Popper, ad hoc ὑπεκφυγές, ἀντιπροσωπεύονται στὸν Lakatos ἀπὸ τὸ ἀρνητικὸ «εὕριστικό», δηλαδὴ ἓνα εἶδος προστατευτικῆς ζώνης ποὺ μὲ βάση ὠρισμένες βοηθητικὲς ὑποθέσεις ἀποτρέπει τὴ συσχέτιση πειραματικῶν ἀποτελεσμάτων μὲ τὸ «κύριο σῶμα» (hard core) τοῦ προγράμματος ἔρευνας. Ἀντίθετα τὸ θετικὸ εὕριστικὸ καθοδηγεῖ τις προσπάθειες γιὰ τὴν παραλλαγὴ καὶ συχνὰ ἀναγκαῖα ἐπιτήδευση τῆς προστατευτικῆς ζώνης. Ἀκριβῶς αὐτὴ τὴ σειρὰ ἐνεργειῶν γιὰ τὴν κατασκευὴ, παραλλαγὴ καὶ ἐπιτήδευση τῆς προστατευτικῆς ζώνης χαρακτηρίζει ὁ Lakatos ἀντίστοιχα ὡς «προοδευτικὲς» ἢ «ἐκφυλιζόμενες» μετατροπές.

Αὐτὸς ὁ κύκλος τῶν ὀρισμῶν ὁδηγεῖ ἄμεσα στὴν περιγραφὴ τῶν συνθηκῶν διάψευσης ἑνὸς προγράμματος ἔρευνας. Πρῶτα, μία θεωρία «διαψεύδεται», ὅταν ἀκολουθῇ ἀπὸ μία ἄλλη μὲ μεγαλύτερο «ἐμπειρικὸ» περιεχόμενο (περισσότερες πραγματοποιημένες προβλέψεις). Ἐδῶ ἡ ἀνωτερότητα τοῦ ἐμπειρικοῦ περιεχομένου τῆς ἐπόμενης παρουσιάζεται ὡς ἀναγκαῖα καὶ ἱκανὴ συνθήκη γιὰ τὴ διάψευση τῆς προηγούμενης θεωρίας. Τὴν ἀποφασιστικότητά ὅμως αὐτοῦ τοῦ ὀρισμοῦ ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἀναγκαῖα ἀλλὰ καὶ ἐπαρκῆ συνθήκη διάψευσης, δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ διατηρήσῃ ὁ Lakatos στὸν ὀρισμὸ τῆς διάψευσης ἑνὸς προγράμματος ἔρευνας.

Οἱ ἀμφιβολίες γιὰ τὴ δυνατότητα προσδιορισμοῦ ἐπαρκῶν συνθηκῶν διάψευσης παρουσιάζονται πρὶν ἀσχοληθῇ μὲ τὸ πρόγραμμα ἔρευνας. Ἀναφέρει συγκεκριμένα ὅτι «δὲν ὑπάρχει διάψευση πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή μιᾶς καλύτερης θεωρίας» (σ. 119). Αὐτὸ χαρακτηρίζει ὡς ἀναγκαῖα τὴν

άνωτερότητα της νέας θεωρίας, αλλά δὲν τὴν κάνει ἐπαρκῆ συνθήκη διάψευσης τῆς προηγούμενης θεωρίας. Ὁ Lakatos διστάζει νὰ προσδιορίσῃ τὶς ἐπαρκεῖς συνθήκες διάψευσης, ἐπειδὴ ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκη τοῦ δεύτερου καὶ τρίτου εἶδους ἀποφάσεων τοῦ «ἀπλοῖκοῦ» μεθοδολογικοῦ προσδιορισμοῦ (ποὺ ἀφοροῦν τὸν διαχωρισμὸ καὶ τὴν ἀλήθεια τῶν ἐμπειρικῶν καὶ τῶν θεωρητικῶν προτάσεων). Οἱ ἀποφάσεις 2ου καὶ 3ου εἶδους εἶναι, γράφει ὁ Lakatos, ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ μιᾶς μετατόπισης προβληματικῆς (problemshift) ὡς «προοδευτικῆς» ἢ «ἐκφυλιζόμενης». Ἔχουν ὅμως ἐξ ἴσου ζωτικὴ σημασία γιὰ ὁποιοδήποτε ὄρισμὸ ἐπαρκῶν συνθηκῶν διάψευσης ἢ ἐγκατάλειψης ἑνὸς προγράμματος ἔρευνας.

Στὴν προσπάθειά του νὰ περιορίσῃ τὴν αὐθαιρεσία ποὺ ὑπάρχει σ' αὐτὲς τὶς ἀποφάσεις ὁ Lakatos εἰσάγει τὸ δικαίωμα «ἐφεσης» (appeal procedure) μιᾶς θεωρίας, ποὺ τὴν διαδέχθηκε κάποια ἄλλη (ὑποτίθεται) ἀνώτερή της. Ἔτσι ἐπιτρέπει μία ἀναβολὴ ἐπ' ἀόριστον τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἐπαρκῶν συνθηκῶν διάψευσης ἢ ἐγκατάλειψης τῆς θεωρίας. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ βῆμα, ποὺ τόσο ἀποδυναμώνει τὴ λογικο-ἀντικειμενικὴ ἐρμηνεία τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξέλιξης, ὁ Lakatos δὲν προσφέρει κανένα νέο στοιχεῖο ποὺ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴ χαμένη δύναμή της.

Ἡ ἀόριστη ὅμως ἀναβολὴ προσδιορισμοῦ τῶν ἱκανῶν συνθηκῶν γίνεται ἀναπόφευκτη ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ποὺ ἡ διπολικὴ σύγκρουση ἐπεκτείνεται σὲ τριπολική. Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ τρίτου πόλου κάνει τὴν ἐμπειρικότητα καὶ τὶς συνθήκες διάψευσης μιᾶς θεωρίας νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴ σύγκρισή της, ποὺ ἀπαραίτητα γίνεται στὸ χρόνο καὶ ὄχι στιγμιαία, μὲ ἀντιμαχόμενες θεωρίες. Αὐτὴ ἡ σύγκριση χαρακτηρίζει ἓνα πρόγραμμα ἔρευνας ὡς «προοδευτικὸ» ἢ «ἐκφυλιζόμενο». Ἐνα πρόγραμμα ὅμως ἔχει ὀρισθῇ προοδευτικὸ, ὅταν εἶναι προοδευτικὸ καὶ θεωρητικὰ καὶ ἐμπειρικά. Ἔτσι τὸ σπέρμα τῆς ἀμφιβολίας ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀόριστη ἀναβολὴ συνθηκῶν διάψευσης ἢ ἐγκατάλειψης βρίσκεται στὴν ἀναγκαστικὴ χρονικὴ ἀπροσδιοριστία ποὺ περιέχεται σ' αὐτὸ τὸν ὀρισμὸ. Καὶ ὁ λόγος εἶναι, ὅτι ἡ ἐμπειρικὴ προοδευτικότητα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ μελλοντικὴ πραγματοποίηση καὶ ἐδραίωση τῶν θεωρητικῶν προβλέψεων. Στὴν πραγματικότητα λοιπὸν ἓνα πρόγραμμα μόνον θεωρητικὰ «προοδευτικὸ» ὡς μιὰ χρονικὴ στιγμή, δὲν εἶναι ὅπωςδήποτε «ἐκφυλιζόμενο», ὅπως ἐπιτρέπει ὁ ὀρισμὸς, ἀλλὰ ἴσως ὄχι ἀκόμη «προοδευτικὸ». Δὲν εἶναι λοιπὸν μόνον ἡ αὐθαιρεσία τῶν ἀποφάσεων 2ου καὶ 3ου εἶδους ποὺ δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκη «ἐφεσης» (appeal procedure), ἀλλὰ καὶ ἡ μὴ στιγμιαία χρονικὴ διάσταση, στὴν ὁποία οἱ ἀποφάσεις αὐτὲς πρέπει νὰ παρθοῦν.

Ὁ Lakatos, ἔχοντας ἀπόλυτη συναίσθηση τῆς κατάστασης ποὺ δημιουργεῖται, τὴν χαρακτηρίζει αἰσιόδοξα ὡς «τὸ τέλος τοῦ στιγμιαίου ὀρθολογισμοῦ» (the end of instant rationality). Ἀναγνωρίζει ὅμως καὶ τὴν ἀδυναμία τῶν ὀρισμῶν του νὰ στηρίξουν μιὰ ὀρθολογικὴ λύση. Συγκεκριμένα παρατηρεῖ ὅτι «μία ἐκφυλιζόμενη μετατόπιση προβληματικῆς δὲν εἶναι περισσότερο ἱκανὴ ἀπὸ μία ἀπαρχαιομένη “ἀποδεικτικτικὴ” ἀπόρριψη ἢ ἀπὸ μιὰ ἐπιστημονικὴ κρίση (τύπου Kuhn), νὰ ὑποδείξῃ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐγκατάλειψη ἑνὸς προγράμματος». Καὶ προχωρεῖ ἀναρωτώμενος: «Εἶναι δυνατόν νὰ βρῇ κανεὶς κάποιον ἀντικειμενικὸ λόγο στὴ θέση κοι-

νωνικο-ψυχολογικῶν, στὸν ὁποῖο νὰ στηρίξη τὴν ἐγκατάλειψη ἑνὸς προγράμματος;» (σ. 155).

Ὁ Lakatos μάταια ἐπιχειρεῖ μία τολμηρὴ ἀπάντηση, χαρακτηρίζοντας ὡς ἱκανὴ συνθήκη ἐγκατάλειψης τὴν ἐμφάνιση ἑνὸς περισσότερο θεωρητικὰ «προοδευτικοῦ» προγράμματος. Ἡ αὐθαιρεσία τῶν ἀποφάσεων 2ου καὶ 3ου εἰδους ἐξακολουθεῖ νὰ περιέχεται στὸν ὀρισμὸ τῆς θεωρητικῆς προοδευτικότητας. Αὐτὴ δημιούργησε ὡς ἓνα βαθμὸ τὴν ἀνάγκη γιὰ «*appeal procedure*» (κάτι ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἀπαραίτητη μεθοδολογικὴ καθυστέρηση, ὥστε νὰ γίνῃ δυνατὴ ἡ προσαρμογὴ μὲ τὴν πραγματικὴ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης). Πέρα ἀπ' αὐτὸ ἡ «εὕριστική δύναμη» (*heuristic power*) τῆς θεωρητικῆς προοδευτικότητας στηρίζεται στὴ δυνατότητα πρόβλεψης «νέων γεγονότων» (*novel facts*), καὶ τέτοια πρωτοτυπία συχνὰ παρατηρεῖται μόνο μετὰ ἀπὸ μία μεγάλη χρονικὴ περίοδο. Ἔτσι ἡ χρονικὴ ἀπροσδιοριστία διατηρεῖται καὶ μετὰ τὸν περιορισμὸ τοῦ κριτηρίου ἐγκατάλειψης στὴν θεωρητικὴ «προοδευτικότητα», ἀφήνοντας στὴν οὐσία ἀναπάντητο τὸ προηγούμενο βασικὸ ἐρώτημα τοῦ Lakatos σχετικὰ μὲ τὴν ἀντικειμενικότητα ἐγκατάλειψης ἑνὸς προγράμματος.

Ὅπωςδήποτε ὁμως ἡ προσφορὰ τοῦ Lakatos εἶναι σημαντικὴ. Προωθώντας τὶς προσπάθειες ἀνασυγκρότησης τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης πέρα ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς τοῦ στιγμιαίου ὀρθολογισμοῦ, ἐπιτρέπει τὴ διατήρηση τῆς ταυτότητας μιᾶς συγκεκριμένης ἐπιστημονικῆς δραστηριότητας γιὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα. Τὸ προτέρημα τῆς ἐννοίας τοῦ προγράμματος ἔρευνας ποὺ ἀντιπροσωπεύει αὐτὴ τὴ διαχρονικὴ ἐνότητα συγκριτικὰ μὲ τὸ «*paradigm*» τοῦ Kuhn, εἶναι ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὀρθολογικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο καθορίζεται περιέχει ὡς στοιχεῖα ποὺ τὸ προσδιορίζουν (θετικὸ-ἀρνητικὸ *heuristic*, προοδευτικὲς ἢ ἐκφυλιζόμενες μετατροπές) αὐτὰ ποὺ ἐπίσης καθορίζουν τὴν ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία τοῦ προγράμματος, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν πιθανότητα μελλοντικῆς του ἐγκατάλειψης. Ἀντίθετα δὲν ὑπάρχει δυνατότητα χαρακτηρισμοῦ ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας ἑνὸς *paradigm* παρὰ μόνο κατὰ τὴ διάρκεια βασικὰ τυχαίων κρίσεων ποὺ δὲν μποροῦν νὰ προσδιορισθοῦν οὔτε νὰ προβλεφθοῦν ἀπὸ ἐσωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ *paradigm*. Ἔτσι τὸ πρόγραμμα ἔρευνας ἀντιπροσωπεύει αὐθεντικὰ μία διαχρονικὴ ἐνότητα τῆς ἐπιστήμης, ἀναγκαία ὡς βάση γιὰ τὴν ὀρθολογικὴ ἐρμηνεία τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξέλιξης.

Ἡ εὐρύτερη φιλοσοφικὴ σημασία τῆς προσφορᾶς τοῦ Lakatos θὰ μπορούσε γι' αὐτὸ τὸ λόγο νὰ συγκριθῇ μὲ τὴ σημασία τοῦ τρόπου ποὺ ὁ Ἀριστοτέλης ἐξήγησε τὸ φαινόμενο τῆς μεταβολῆς ἑνὸς πράγματος, ἀφοῦ ἐξασφάλισε τὴν ἀπαραίτητη διαχρονικὴ ἐνότητά του, χαρακτηρίζοντας το ὡς σύνολο δυνατοτήτων ποὺ πραγματοποιοῦνται στὸ χρόνο. Ὁ ἱστορικὸς (ὄχι στιγμιαίος) ὀρθολογισμὸς τοῦ Lakatos εἶναι ἐπιστημονικὸς στὸ βαθμὸ ποὺ δίνει τὴ δυνατότητα σὲ μεθοδολογικὲς ἀποφάσεις νὰ βελτιωθοῦν μὲ τὸ χρόνο καὶ νὰ γίνουν περισσότερο ρεαλιστικὲς καὶ χρήσιμες γιὰ τὴν ὀρθολογικὴ ἀνασυγκρότηση τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης.

Ἀλλὰ δὲν φαίνεται δυνατόν νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς ὅτι ἀπὸ τέτοιες μεθοδολογικὲς ἀποφάσεις, μετὰ ἀπὸ μία ἱστορικὴ «θεραπεία» τους, περιττεύει ἡ ἀνάγκη κάθε ἀναφορᾶς σὲ κοινωνικο-ψυχολογικὰ στοιχεῖα καὶ ὅτι ἀνεξάρτητα προσφέρουν ἀλάνθαστα κριτήρια διαχωρισμοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς

ἀπὸ τὴν μὴ ἐπιστημονικὴ σκέψη. Κάθε σύνολο ἀποφάσεων μετὰ ἀπὸ τὴν ὑποβολή του σὲ ἱστορικὴ θεραπεία χάνει τὸν ἀρχικὰ καθαρὸ ἀλλὰ καὶ αὐθαίρετο χαρακτήρα ποὺ ἔχει στὴν ἀνθρώπινη συνείδηση, προσπαθώντας νὰ προσαρμοσθῇ στὸ ἱστορικὸ ξετύλιγμα τῶν συνεπειῶν του. Ὁ Lakatos πλησιάζει σ' αὐτὴ τὴν ἀλήθεια περισσότερο ἀπ' ὅσο τοῦ ἐπιτρέπει ἡ ἀντικειμενικὴ συγγένεια μὲ τὸν Porper. Θὰ μπορούσε ὅμως νὰ εἶχε δεχθῇ ὅτι ἡ διαφοροποίηση τοῦ ρόλου τῶν ἀποφάσεων γίνεται ταυτόχρονα ἀπὸ τὸ ἀναπτυσσόμενο κοινωνικὸ-πολιτικὸ-ψυχολογικὸ σύμπλεγμα καὶ ἀπὸ τὴν παράλληλη διαφοροποίηση ποὺ συμβαίνει στὴν ἀνθρώπινη κατανόηση αὐτῆς τῆς ἀνάπτυξης.

Ἀθῆναι

Α. Κουτούγκος

Κ. Δεσποτόπουλος, *Μελέτηματα Φιλοσοφίας*, Ἀθήνα, Παπαζήσης (ἐπανεκδόση 1978), 215 σελ.

Ὅπως ὑπάρχουν νεοέλληνες, ποὺ ἢ δουλώνονται στὰ λόγια γιὰ νὰ ντύσουν φτωχὰ ἢ ἀνύπαρκτα νοήματα ἢ φοβοῦνται νὰ δουλέψουν τὴ γλώσσα γιὰ νὰ μὴ κατηγορηθοῦν ὡς γλωσσοπλάστες, ὑπάρχουν καὶ νεοέλληνες ποὺ φοβοῦνται μὴ κατηγορηθοῦν —γιὰ τοῦτο προλαβαίνουν καὶ γίνονται κατήγοροι— γιὰ ἔλλειψη ἐπιστημοσύνης, ἂν θίξουν τὰ ὑπαρξιακὰ θέματα, ἀφοῦ ὁ ὑπαρξισμὸς (ποιὸς εἶναι αὐτὸς ὁ ἐνισμός;) δὲν εἶναι τάχα φιλοσοφία. Ὅμως καὶ ἡ ἀπλούστευση εἶναι ἐπιστημονικὰ ἀπαράδεκτη καὶ ἡ ἀλήθεια γιὰ τὴν ὕπαρξη τῶν προβλημάτων τῆς ὕπαρξης εἶναι ἀδήριτη.

Ὁ Κ. Δεσποτόπουλος, τολμηρὸς πάντα γιὰ τὴν γνήσιο, εἶναι καὶ στὴ γλώσσα δημιουργικὸς ἐξερευνητὴς καὶ στὴ σύγχρονη ὑπαρξιακὴ σκέψη ἀγωνιστικὸς ἐξηγητὴς. Ἐμπνευστικές του πηγές εἶναι προπάντων οἱ κλασσικοὶ καὶ οἱ φαινομενολόγοι. Ἐκεῖνο πάντως ποὺ τὸν κάνει στοχαστὴ εἶναι ὅτι δὲ μεταφέρει θέσεις μόνο, ἀλλὰ τὶς ἀφομοιώνει, τὶς ἀντιμετωπίζει καὶ τὶς ἀναδημιουργεῖ. Θὰ ἤθελα γιὰ παράδειγμα ν' ἀναφέρω τὴν ἀπάντησή του στὸ πρόβλημα τῆς δουλείας —καὶ ἴσως τὴν ἀπάντηση καὶ στὸν Ἀριστοτέλη— ποὺ ἔχει ἡ ἀπόφανση: *Ἐξω ἀπὸ τὴν κοινωνία δὲν ὑπάρχει δουλεία οὔτε πόλεμος οὔτε ἐγκλήματα, διωγμοὶ* (48). Κατακλείδα τῆς διαπραγμάτευσης εἶναι ἡ ἀντιμετώπιση τῆς Πολιτικῆς ὡς *κυριωτάτης καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς*, ὅπως τὴ συνέλαβε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, σὲ συνάφεια δηλαδὴ μὲ τὴν Ἠθική.

Τὸ πρῶτο μελέτημα, *Ἡ Φιλοσοφία*, εἶναι Εἰσαγωγὴ τοῦ βιβλίου καὶ ἀποτελεῖ ἀποσαφήνιση καὶ διεύρυνση τοῦ θέματος μὲ πηγές τὸν Πλάτωνα, τὸν Κάντ καὶ τὸν Γιάσπερς. Ἐδῶ σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Δεσποτόπουλος ὅτι τὸ ἔργο τῆς Φιλοσοφίας δὲν εἶναι οὔτε *σισύφειο* οὔτε *πηνελόπειο* (15-17). Ἰδιαίτερη ἀξία ἔχει ἡ σύνδεση μὲ τὸν ἄνθρωπο ὡς συνειδητὸ ὄν μὲ τὸ ὁποῖο συντελεῖται ἡ ἐξανθρωπιστικὴ λειτουργία τῆς Φιλοσοφίας. Ἀξιωματικὴ εἶναι ἐπίσης ἡ ἀντιρρητικὴ ἀπέναντι στὸ λογικὸ θετικισμὸ ἄποψη, ποὺ στηρίζεται στὴν εὐρύτητα τῆς ἀποστολῆς τῆς Φιλοσοφίας καὶ